

Іванна Смик

(студентка другого освітнього рівня I курсу, спеціальність «Освітні, педагогічні науки», педагогічний факультет)

І.В.Стражнікова

(Наук. керівн. – доктор пед.наук, професор)

Комунікативні якості мовлення в науково-педагогічній літературі

Індивідуальна мовна культура – це своєрідна візитна картка особи незалежно від її віку, фаху, посади. Навряд чи матиме належний авторитет і вплив той, хто не вміє правильно висловити свою думку, хто не користується виражальними мовними засобами, неспроможний дібрати лексичні вирази відповідно до конкретної ситуації.

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників, це – не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумом чи фізично [1, 15].

Культура мовлення є сумарною оцінкою якості мови чи оцінкою окремих її рівнів та аспектів. «Під культурою мови розуміється чітко виражена тенденція до розвитку в літературній мові якостей, які вимагаються її спеціальною функцією». Такі якості називають *комунікативними якостями мови, інколи критеріями, критеріями удосконалення мови, комунікативними ознаками, основними вимогами до мовлення*. Комунікативні якості мови – це реальні властивості її змістової і формальної сторони. Саме система цих властивостей визначає ступінь комунікативної досконалості мови.

Комунікативні якості мовлення – такі якості, що допомагають організувати, спілкування і роблять його ефективним. Термін «комунікативні якості мовлення» був запропонований порівняно недавно, в 60-х рр. ХХ століття, вченим-лінгвістом Б. Головіним, який уперше об'єднав ці якості мовлення в систему, що охоплює співвідношення мовлення і діяльності, мовлення і мови, мовлення і мислення, мовлення і свідомості. За цими співвідношеннями виділяють правильність, чистоту, точність, багатство, логічність, доречність, доступність і виразність як основні досягнення мовлення [4].

Також аналізом комунікативних якостей мовлення займалися такі мовознавці: В. Антоненко-Давидович, Р. Будагов, Л. Булаховський, С. Гурвич, П. Одарченко, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Синявський, І. Чередниченко та інші.

Як правило, гарне мовлення свідчить про високий рівень культури мовця і тому робить спілкування більш ефективним. Мовлення майбутнього викладача ВЗО – це відображення не тільки рівня його особистої культури, але і рівня культури всіх освітніх закладів.

У мові є поняття норми, тобто необхідні знання про те, як треба вимовляти або вживати слова, як з'єднувати їх у словосполучення і речення. Для людини, професія якої пов'язана з педагогічною діяльністю, володіти «нормальним» мовленням недостатньо: необхідна мовленнєва майстерність, тобто інший рівень її якості.

Ми зважаємо на те, що мовлення великої кількості викладачів відповідне основним вимогам і нормам.

Можна виділити таку впливову ефективну якість мовлення, як доречність. Адже мова може бути ефективною лише тоді, коли вона доречна. Доречною називається мова, котра відповідає всім параметрам комунікативної ситуації. Розрізняють два основних види доречності: змістовна доречність і стилістична. Легше за все зрозуміти, що доречно, або недоречно в конкретній ситуації, у змістовному плані, відповідно до мети висловлювання.

Отже, доречність – це ознака культури мовлення, яка організує його точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідні змістові і характерові повідомлення. Проте для доречності у мовленні самих мовних засобів недостатньо – доречність ураховує ситуацію, склад слухачів, естетичні завдання. Р. Будагов зауважує: «Наївно думати, що образне відтворення думки менш точне, ніж необразне. Уся річ у тому, що і як передається вченим або письменником, якої вартості, якого масштабу та чи інша думка формулюється» [3, 247].

Другою власне комунікативною якістю мовлення, тісно зв'язаною з комунікативною ситуацією, є доступність. Доступність передбачає таку побудову мовлення, при якій рівень складності мови і в термінологічному і в змістовому, і в структурному розумінні відповідні інтелектуальному рівню адресата. Необхідно відмітити, що більшість викладачів орієнтуються на різний рівень усвідомленості студентами з тієї чи іншої проблеми. Зокрема, вживання запозичених слів у мовленні викладачів загалом виправдане в науковому стилі мовлення, проте в професійному мовленні воно є не оправданим, оскільки утруднює спілкування, наприклад: «мене *лімітує* час» (обмежує); «не форсуй цієї розмови» (треба не *прискорюй*). Також не треба надуживати іншомовними словами, що мають відповідники в рідній мові, зокрема: *домінувати* (переважати, панувати); *форсувати* (прискорювати); *базувати* (ґрунтувати, опановувати); *ігнорувати* (зневажати, не брати до уваги, не помічати); *гарантувати* (забезпечити).

Наступний фактор – чистота мовлення, яка тісно пов'язана з правильністю і нормативністю: якщо у мовленні немає порушень лексичних, стилістичних, орфоепічних та інших норм, воно вважається чистим. Критерій чистоти мовлення стосується вживання літературного чи не літературного слова, його наголошення або будови речення. У літературній мові неприпустимі діалектні, розмовно-побутові, жаргонові слова чи без потреби або перекручено вжиті іншомовні слова, їх уведення до мовлення робить його нечистим.

Втрата контролю над власним мовленням може призвести до появи слів-паразитів: *так сказати, так би мовити, значить, ну, як це, розумієш, знаєш*. Ці слова не тільки нічого не виражають, а й можуть беззмістовністю спотворити смисл фрази («Він так би мовити, хороша людина». «Хай, значить, скаже»). За словом повинна стояти думка – якщо мислиш добре, то й говоритимеш добре.

Чистота мовлення – це його естетичність, а краса ніколи не втомлює, не набридає, зокрема тому, що вона змінюється відповідно до потреб спілкування. Отже, чистота мовлення є показником не тільки мовленнєвої і загальної культури викладача, але і відчуття мови і відчуття міри.

Точність мовлення – це необхідна умова його адекватного і повного розуміння. Точною називають мову, якщо значення слів і словосполучень, вжитих в ній, повністю співвідносяться із смисловою і предметною сторонами мовлення. Прагнучи до точності мовлення, викладач турбується про те, щоб його не зрозуміли неправильно.

Точним можна назвати таке мовлення, коли вжиті слова повністю відповідні їх мовним значенням – значенням, що усталились у мові в певний період її розвитку. «Точність мовлення, – зауважує Б. Головін, – залежить не лише від вибору слів, а й від уміння або невміння автора строго зіставити слово і предмет, слово і дію, слово і поняття» [4, 51]. Точність зумовлюється, по-перше, знанням об'єктивної дійсності, спостережливістю мовця, по-друге, його умінням співвіднести свої знання мови з цією спостереженою дійсністю. Це співвідношення буде тим точнішим, чим глибше і всебічніше пізнаватиметься світ і чим повніше засвоюватимуться ресурси мови, надбані попередніми поколіннями людей. Точність має два значення: по-перше, це вживання у мовленні слів і словосполучень, звичних для людей, які володіють нормами літературної мови, а, по-друге, це оформлення і вираження думки адекватно предметові або явищу дійсності, тобто несуперечність реального предмета і його назви. Це означає, що майбутній викладач повинен постійно прагнути до пізнання і реального світу, і законів, норм мови.

Водночас, точність, як комунікативна якість, дуже тісно пов'язана з іншими якостями мовлення і особливо з логічністю.

Логічним називається мовлення, яке не суперечить законам логіки, законам мислення. Логічність ґрунтується на чіткій семантичній організації висловлень і на послідовності викладу. Недотримання цих умов причиняє логічну неправильність повідомлення, що доволі часто засвідчується і усному мовленні.

Логічність як ознака культури мовлення формується на рівні «мислення – мова — мовлення» і залежить від ступеня володіння прийомами розумової діяльності, знання законів логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності, тобто перебуває в тісному зв'язку з точністю. А звідси висновок: погане мовлення є передусім свідченням поганого мислення і лише потім поганих знань мови. Отже, щоб навчитися добре висловлювати думки, треба навчитися мислити. Адже істина – це «правильна думка, ідея, правильне відображення об'єктивної дійсності в свідомості людини», а «пізнання істини – це процес адекватного відображення в думці, ідеї, свідомості людини властивостей, якостей, станів, закономірностей явищ, предметів і процесів матеріального світу» [2, 48].

Отже, поки сучасний викладач не усвідомить, що потреба культури к мовлення є для нього органічною, поки не сприйматиме її як естетичну норму, він не зможе навчити студентів доброго мовлення.

Жодна з розглянутих вище якостей не є самодостатньою в досягненні культури мовлення. Правильність вимови чи уживання форм і будови речень лежить в основі всіх комунікативних якостей мовлення: чистоти, точності, логічності, дохідливості. Довершеним мовлення визначається в тому разі, коли воно відповідне всім якостям культури мовлення.

Список використаних джерел

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. К., 1997. 252 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. *Навчальний посібник*. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Будагов Р. А. Человек и его язык. Изд. 2-е, расш. М., 1976. 428 с.
4. Головин Б. Н. Основы культуры речи. М.: Высш. школа, 1980. 336 с.